

NETAISNI IEDZĪVOTĀ ATPRASĪJUMS TIESISKĀ PAMATA “VĒLĀKAS ATKRIŠANAS” DĒĻ

RECLAIM OF UNJUST ENRICHMENT WHEN THE LEGAL GROUNDS FOR ACQUISITION HAVE CEASED TO EXIST

Erlens Kalniņš, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras docents

Summary

The present paper is dedicated to analysis of paragraph 2, Section 2389 of the Civil Law “Claim of unjust enrichment in case no legal grounds exist” (*condictio sine causa*) – the claim of unjust enrichment in case when the legal grounds have ceased to exist (*condictio ob causam finitam*). Critically evaluating the narrow interpretation of paragraph 2 of Section 2389 as given by the Supreme Court in the most recent case law and examining the meaning of *condictio ob causam finitam* in Roman (Digest) law, as well as Swiss and German law, the present paper discusses the cases identified in Latvian law, when the legal grounds have “later ceased to exist” and Section 2389, paragraph 2 is applicable. The article also briefly describes the legal regulations pertinent to claim of unjust enrichment in particular cases.

Atslēgvārdi: netaisna iedzīvošanās, atprasījums jebkāda pamata trūkuma dēļ, tiesiskā pamata “vēlāka atkrišana”, *condictio ob causam finitam*

Keywords: unjust enrichment, reclaim of unjust enrichment in case no legal grounds exist, later cessation of legal grounds, *condictio ob causam finitam*

Ievads

[1] Civillikuma (turpmāk – CL) 2369.–2392. panta noteikumi, kas regulē “prasījumu no netaisnas iedzīvošanās”, pēc būtības negrozītā, taču saīsinātā veidā ir tikuši pārņemti no attiecīgajiem 1864. gada Vietējo civillikumu kopojuma (turpmāk – VCL) 3680.–3736. panta noteikumiem par “atprasījumu neesoša parāda izpildījuma dēļ”.¹

Vispārīgi raksturojot minētās VCL un CL normas, kas regulē netaisnas iedzīvošanās institūtu, juridiskajā literatūrā arvien ticis uzsvērts, ka šīs normas seko

¹ Vietējo civillikumu kopojums (Vietējo likumu kopojuma III daļa). Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valtera un Rapas akciju sab. izdevums, 1928, 425.–430. lpp.

romiešu tiesībām (jeb “romiešu tiesību doktrīnai”)² un atbilst “pandektu tiesību tradīcijām”.³ Un tik tiešām – atbilstoši romiešu (pandektu) tiesību sistēmai⁴ CL 2369.–2383. pantā regulēts “neesoša parāda izpildījuma atprasījums” (lat. val. – *condictio indebiti*), CL 2384.–2386. pantā regulēts “nākoša notikuma izredzē izpildītā atprasījums” (lat. val. – *condictio causa data causa non secuta*, resp., *condictio ob causam datorum*), CL 2387.–2388. pantā regulēts “atprasījums netikumīga vai pretlikumīga pamata dēļ” (lat. val. – *condictio ob turpem vel iniustam causam*), un CL 2389.–2390. pantā regulēts “atprasījums jebkāda pamata trūkuma dēļ” (lat. val. – *condictio sine causa*).⁵ Turklāt no terminoloģijas viedokļa ne tikai Latvijas,⁶ bet arī, piemēram, Vācijas un Šveices juridiskajā literatūrā norādīts, ka, ņemot vērā romiešu tiesību ietekmi, prasījumi no netaisnas iedzīvošanās tiek dēvēti arī par “kondīcijām”.⁷

[2] Lai prasības tiesvedības kārtībā atprasītu netaisni iedzīvoto, praksē visbiežāk tiek izmantots CL 2389.–2390. pantā regulētais “atprasījums jebkāda pamata trūkuma dēļ” (*condictio sine causa*).

No vienas puses, šī prasījuma plašo pielietojumu praksē cita starpā attaisno tas, ka – atšķirībā no *condictio indebiti* (sk. CL 2369. p. 1. d., 2373. p.) – atprasījumam jebkāda pamata trūkuma dēļ nav nepieciešams, lai atprasāmā izpildījuma izdarīšanas brīdī prasītājs būtu atvainojami maldījies par attiecīga pienākuma esamību, jo pietiek ar to, ka atprasāmais izpildījums ir nonācis, respektīvi, atrodas, atbildētāja mantā bez jebkāda tiesiska pamata (sk. CL 2389. p.). Tā kā uz abu šo atprasījuma tiesību priekšmetu attiecas vieni un tie paši noteikumi (sk. CL 2376.–2380., 2390. p.), prasītājam var būt izdevīgāk pamatot savu prasību nevis ar CL 2369. pantu, bet gan ar CL 2389. pantu.⁸

Taču, no otras puses, dodot CL 2389. panta iztulkojumu, Augstākās tiesas jaunākajā praksē šīs normas piemērošanas joma ir tikusi būtiski sašaurināta, to reducējot vien uz gadījumiem, kad atprasāmā izpildījuma iegūšanai jau no paša sākuma nav bijis tiesiska pamata (sk. tālāk [5] punktu). Uzreiz jāteic, ka šāds

² Sk.: Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Bd. IV. Obligationenrecht. Rīga: N. Kummel's Verlag, 1894, S. 531; Синайский В. И. Основы гражданского права (в связи с частью III свода узаконений, действующих в Латвии и Эстонии). Вып. II. Вещное право. Обязательственное право. Семейное право. Наследственное право. Рига: Издание акц. о-ва Валтерс и Рапа, 1926, с. 294; Abramsons M. Uz kādiem netaisnas iedzīvošanās gadījumiem attiecināmi civ. lik. 3734.–3736. p.p. Rīga: [b. i.], 1936, 3. lpp.; Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 237. lpp.; Nordmane A. Atsevišķi netaisnas iedzīvošanās jautājumi Civillikumā. Jurista Vārds, 22.05.2018., Nr. 21 (1027).

³ Balodis K. Iepriekšējas piezīmes pirms CL 2369. panta. Grām: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 648. lpp.

⁴ Sk., piemēram: Arndts L. Lehrbuch der Pandekten. 3. Aufl. München: Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1859, §§ 340–345, S. 539–548; Vangerow K. A. Lehrbuch der Pandekten. Bd. 3, 7. Aufl. Marburg und Leipzig: N. G. Elwert'sche Universitäts-Buchhandlung, 1869, §§ 624–628, S. 380–412; Dernburg H., Sokolowski P. System des Römischen Rechts. Der Pandekten. 8. Aufl. Berlin: Verlag von H. W. Müller, 1912, §§ 393–398, S. 834–845; Барон Ю. Система римского гражданского права. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005, §§ 280–285, с. 704–714.

⁵ Sk.: Erdmann C. 1894, S. 532; Тютрюмовъ И. М. Гражданское право. Изд. 2. Тарту: Типография Г. Лаакманъ, 1927, с. 316–318; Abramsons M. 1936, 6. lpp.; Balodis K. 1998, 649., 661., 663., 665. lpp.

⁶ Balodis K. 1998, 648. lpp.

⁷ Sk.: Looschelders D. Schuldrecht. Besonderer Teil. 11. Aufl. München: Verlag Franz Vahlen, 2016, Rn. 1010; Gauch P., Schluep W. R., Schmid J., Rey H. Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. Bd. I, 7. Aufl. Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1998, N 1465.

⁸ Balodis K. 1998, 652., 654., 665.–666. lpp.

likuma iztulkojums ne tikai ierobežo minētā atprasījuma praktisko pielietojamību, bet arī ignorē CL 2389. panta otrajā daļā noteikto, ka attiecībā uz atprasījumu jebkāda pamata trūkuma dēļ (*condictio sine causa*) “nav nekādas nozīmes”, vai atprasāmā izpildījuma “iegūšanai nav bijis pamata no paša sākuma, jeb vai pamats, kas agrāk ir bijis, vēlāk atkritis” (analoģiska norma ir ietverta arī CL 2369. p. 2. d.).

[3] Šī raksta uzdevums, pirmkārt, ir atspoguļot Augstākās tiesas jaunākajā praksē doto Civillikuma 2389. panta sašaurināto iztulkojumu, kā arī mēģināt izprast šāda iztulkojuma iespējamus iemeslus.

Otrkārt, raksta uzdevums ir no vēsturiskā un salīdzinošā viedokļa (ņemot vērā šī jautājuma izpratni līdzīgās tiesību sistēmās) noskaidrot, proti, ar praktiskiem piemērveida gadījumiem raksturot to, kas patiesībā ir saprotams ar CL 2389. panta otrajā daļā paredzēto tiesiskā pamata “vēlāku atkrišanu” kā vienu no alternatīvajiem priekšnoteikumiem šajā pantā regulētajam atprasījumam jebkāda pamata trūkuma dēļ (minētais vienlaikus palīdzēs noskaidrot arī CL 2369. panta otrās daļas izpratni).

1. Stāvoklis jaunākajā tiesu praksē

[4] Atklājot CL 2389. panta saturu un jēgu, Augstākās tiesas jaunākajā praksē jau vairāku gadu garumā – no sprieduma uz spriedumu – vispirms ticis citēts šī panta komentāru pirmais teikums,⁹ proti, “atprasījums jebkāda pamata trūkuma dēļ (*condictio sine causa*) ir iespējams šādos gadījumos: 1) ja izpildījums ir izdarīts uz spēkā neesoša tiesiska darījuma pamata vai vispār bez jebkādas izpildījuma devēja un izpildījuma saņēmēja norunas par tiesisku attiecību nodibināšanu; 2) ja atprasāmais priekšmets ir nonācis atbildētāja mantā nevis ar prasītāja dotu izpildījumu, bet gan citādā veidā”.¹⁰

Tālāk Augstākā tiesa ir norādījusi uz juridiskajā literatūrā pausto atziņu,¹¹ ka “atprasījums no netaisnas iedzīvošanās var rasties tad, ja iedzīvošanās ir netaisna ne vien no vispārējās morāles viedokļa, bet kad arī pašam ieguvumam nav tiesiska pamata”.¹²

Bez tam, atsaucoties uz CL 2389. panta komentāru sadaļu, kurā veikts *condictio sine causa* salīdzinājums ar *condictio indebiti*,¹³ Augstākā tiesa cita starpā akcentējusi, ka “atprasījums jebkāda pamata trūkuma dēļ ir iespējams tad, ja izpildījuma devējs izpildījuma izdarīšanas brīdī ir zinājis, ka izpildījumam nav tiesiska

⁹ Izdarot norādi uz attiecīgo juridiskās literatūras avotu: Balodis K. 1998, 665. lpp.

¹⁰ Sk.: Augstākās tiesas 14.02.2007. spriedums lietā Nr. SKC-66/2007; Augstākās tiesas 05.04.2013. spriedums lietā Nr. SKC-121/2013 (C28323610), 6. punkts; Augstākās tiesas 29.06.2015. spriedums lietā Nr. SKC-89/2015 (C26135911), 8.1. punkts. Pieejami: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs>; Augstākās tiesas 30.10.2015. spriedums lietā Nr. SKC-132/2015 (C29550710), 10. punkts; Augstākās tiesas 06.11.2015. spriedums lietā Nr. SKC-107/2015 (C20347011), 6.1. punkts; Augstākās tiesas 24.02.2016. spriedums lietā Nr. SKC-58/2016 (C31540212), 7. punkts; Augstākās tiesas 25.05.2017. spriedums lietā Nr. SKC-163/2017 (C30786512), 5.1. punkts. Pieejami: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>.

¹¹ Menders F. *Conditiones Latvijas civillikumā*. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1936, Nr. 3, 633. lpp.

¹² Sk.: Augstākās tiesas 14.02.2007. spriedums lietā Nr. SKC-66/2007; Augstākās tiesas 05.04.2013. spriedums lietā Nr. SKC-121/2013 (C28323610), 6. punkts; Augstākās tiesas 06.11.2015. spriedums lietā Nr. SKC-107/2015 (C20347011), 6.1. punkts; Augstākās tiesas 24.02.2016. spriedums lietā Nr. SKC-58/2016 (C31540212), 7. punkts; Augstākās tiesas 25.05.2017. spriedums lietā Nr. SKC-163/2017 (C30786512), 5.1. punkts.

¹³ Balodis K. 1998, 665. lpp.

pamata”.¹⁴ Šeit gan jāpiebilst, ka CL 2389. panta komentāros konkrētajā vietā nav likts uzsvars uz to, ka izpildījuma devēja “zināšana” par tiesiskā pamata neesamību ir obligāts priekšnoteikums tam, lai varētu izlietot CL 2389. pantā regulēto atprasījumu jebkāda pamata trūkuma dēļ (kā to, iespējams, varētu izsecināt no iepriekš citētā fragmenta). Gluži pretēji, šajā vietā likts uzsvars uz to, ka pat tad, ja izpildījuma izdarīšanas brīdī izpildījuma devējs ir zinājis par tiesiskā pamata neesamību, viņš nezaudē iespēju atprasīt doto izpildījumu ar *condictio sine causa*.

[5] Taču, apspriežot CL 2389. panta piemērojamību konkrētā strīda izšķiršanai, Augstākā tiesa virknē spriedumu ir izteikusi un atkārtojusi arī tādas atziņas par minētās normas piemērošanas jomu, kas šo atziņu turpmākas “vispārināšanas” un uz izšķiramās lietas apstākļiem nebalstītas “vērā ņemšanas” rezultātā var novest pie CL 2389. panta normas nepieļaujami šauras izpratnes.

Proti, raksturojot CL 2389. panta piemērošanas robežas, Augstākā tiesa savulaik secinājusi, ka ir juridiski kļūdaini “vēlāk mainījušos apstākļus attiecināt uz ieguvuma tiesisko pamatu” un tādējādi atzīt, ka atbildētājs ir iedzīvojies no prasītāja mantas bez tiesiska pamata.¹⁵

Bez tam, dodot iztulkojumu CL 2389. panta otrajā daļā paredzētajai dotā izpildījuma tiesiskā pamata “vēlākai atkrišanai”, Augstākā tiesa vairākos spriedumos šo *condictio sine causa* rašanās priekšnoteikumu ir saistījusi vienīgi ar līguma “spēkā neesamību” jeb “atzīšanu par spēkā neesošu”. Tā, piemēram, Augstākā tiesa ir atzinusi, ka “tiesiskā pamata atkrišana iespējama gadījumā, ja līgums atzīts par spēkā neesošu”, tāpēc tad, ja līgums ir ticis izbeigts, nevis atzīts par spēkā neesošu, “nevar atsaukties uz tiesiskā pamata atkrišanu CL 2389. panta izpratnē”.¹⁶ Līdzīgi arī citā lietā Augstākā tiesa secinājusi, ka “līguma, kas nav atzīts par spēkā neesošu, izbeigšana nav uzskatāma par tiesiskā pamata atkrišanu CL 2389. panta izpratnē”.¹⁷ Tāpat ticis aizrādīts, ka apelācijas instances tiesa spriedumā nav konstatējusi “līguma spēkā neesamību, kas varētu tikt uzskatīts par pamata atkrišanu CL 2389. panta otrās daļas izpratnē”, līdz ar ko “lietas faktiskais sastāvs neatbilst CL 2389. panta hipotēzei”.¹⁸ Citiem vārdiem, CL 2389. panta otrās daļas norma nav piemērojama apstākļiem, kad tiesiskais pamats (līgums) “ir pastāvējis un nav atzīts par spēkā neesošu”.¹⁹

[6] Iemesls tam, kāpēc CL 2389. panta otrajā daļā paredzētais dotā izpildījuma tiesiskā pamata “vēlākas atkrišanas” priekšnoteikums Augstākās tiesas jaunākajā praksē reducēts uz līguma “spēkā neesamību” jeb “atzīšanu par spēkā neesošu” (kritiski vērtējot arī “vēlāk mainījušos apstākļu attiecināšanu uz ieguvuma tiesisko pamatu”), iespējams, meklējams apstākļi, ka, aplūkojot netaisnas iedzīvošanās

¹⁴ Sk.: Augstākās tiesas 14.02.2007. spriedums lietā Nr. SKC-66/2007; Augstākās tiesas 05.04.2013. spriedums lietā Nr. SKC-121/2013 (C28323610), 6. punkts; Augstākās tiesas 24.02.2016. spriedums lietā Nr. SKC-58/2016 (C31540212), 7. punkts; Augstākās tiesas 25.05.2017. spriedums lietā Nr. SKC-163/2017 (C30786512), 5.1. punkts.

¹⁵ Sk.: Augstākās tiesas 14.02.2007. spriedums lietā Nr. SKC-66/2007; Augstākās tiesas 05.04.2013. spriedums lietā Nr. SKC-121/2013 (C28323610), 6. punkts; sk. arī: Augstākās tiesas Civillietu departamenta 24.02.2016. spriedums lietā Nr. SKC-58/2016 (C31540212), 8. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>.

¹⁶ Augstākās tiesas 29.06.2015. spriedums lietā Nr. SKC-89/2015 (C26135911), 8.1. punkts.

¹⁷ Augstākās tiesas 20.06.2016. spriedums lietā Nr. SKC-220/2016 (C28323610), 13. punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs>.

¹⁸ Augstākās tiesas 30.10.2015. spriedums lietā Nr. SKC-132/2015 (C29550710), 11. punkts.

¹⁹ Augstākās tiesas 28.04.2017. spriedums lietā Nr. SKC-222/2017 (C12128211), 12. punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs>.

institūtu, nedz 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma juridiskajā literatūrā,²⁰ nedz 20. gadsimta 20.–30. gadu juridiskajā literatūrā,²¹ nedz arī jaunākajā juridiskajā literatūrā²² šis *condictio sine causa* priekšnoteikums nav ticis plašāk aplūkots un analizēts. Zināms izņēmums ir vienīgi CL komentāri. Taču arī tajos CL 2369. panta otrajā daļā un 2389. panta otrajā daļā paredzētais tiesiskā pamata vēlākas atkrišanas priekšnoteikums ilustrēts vienīgi ar viltus vai draudu ietekmē noslēgta, tas ir, apstrīdama, līguma piemēru,²³ ņemot vērā to, ka apstrīdams darījums ir uzskatāms par (relatīvi) spēkā esošu līdz tā sekmīgas apstrīdēšanas, respektīvi, atzīšanas par spēkā neesošu, brīdim.²⁴

Bez tam CL 2389. panta otrās daļas normas sašaurinātu izpratni nenoliedzami ir veicinājis arī tajā ietvertais “lakoniskais regulējums” (kontekstā ar juridiskās domas tālākas attīstības “pārrāvumu”, ko neilgi pēc CL spēkā stāšanās izraisīja 50 gadus ilgušais padomju tiesību periods). Proti, līdzās *condictio sine causa* regulējošām vispārīgajām normām, kuras bija ietvertas VCL 3727., 3728. un 3733. pantā un ir tikušas pārņemtas CL 2389. un 2390. pantā, VCL bija ietvertas arī vairākas uz romiešu tiesībām balstītas “paskaidrojošas” un atsevišķus “piemērveida gadījumus”²⁵ regulējošas normas (sk. VCL 3729.–3732. p.), kuras, vadoties no CL izstrādātāju centieniem pēc iespējas novērst VCL kazuistiku,²⁶ nav tikušas pārņemtas CL.

Līdz ar to visupirms jāpievēršas romiešu (pandektu) tiesībām un tiesiskajam regulējumam līdzīgās tiesību sistēmās, lai noskaidrotu, vai tiešām tiesiskā pamata vēlākas atkrišanas priekšnoteikums *condictio sine causa* gadījumā aprobežojas vien ar līguma apstrīdēšanas, respektīvi, atzīšanas par spēkā neesošu, piemēru.

2. Romiešu (pandektu) tiesības

[7] Kā pamatoti norādīts juridiskajā literatūrā, dziļāka izpratne par netaisnas iedzīvošanās institūtu nav iespējama bez attiecīgas iepazīšanās ar romiešu tiesībām,²⁷ tas, protams, attiecas arī uz CL 2389. pantā ietverto *condictio sine causa* regulējumu.

²⁰ Sk.: Erdmann C. 1894, S. 544–545; Эрдманъ К. Обязательственное право губерний Прибалтийскихъ. Переводъ и дополнительные примечания М. О. Гредингера. Рига: Издание почетнаго мирового судьи Ф. Е. Камкина, 1908, с. 629–631; Буковский В. (сост.) Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г.г. и съ разъяснениями въ 2 томахъ). Т. II. Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1594–1596; Нолькенъ А. (сост.) Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (Ч. III Свода местн. узак. губ. Остзейскихъ) съ разъяснениями Правительствующаго Сената. Изд. 2. Петроградъ: Издание Юридическаго книжнаго склада “Право”, 1915, с. 720–721.

²¹ Sk.: Синайский В. И. 1926, с. 294–298; Тютрюмовъ И. М. 1927, с. 315–318; Abramsons M. 1936, 3.–24. lpp.; Menders F. 1936, 633.–638. lpp.; Sinaiskis V. 1996, 237.–240. lpp.; Grabze Z. Netaisna iedzīvošanās. Rīga: [b. i.], 1940, 3.–21. lpp.

²² Sk.: Torgāns K. Saistību tiesības. 2. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 496.–505. lpp.; Nordmane A. 2018.

²³ Balodis K. 1998, 652., 666. lpp.

²⁴ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 188.–189., 270., 275. lpp.

²⁵ Буковский В. 1914, с. 1595–1596.

²⁶ Par šo aspektu sk. plašāk: Švarcs F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 251.–253. lpp.

²⁷ Abramsons M. 1936, 3. lpp.

Atbilstoši romiešu (pandektu) tiesībām *condictio sine causa* kā vispārējs atprasījums bija izmantojams ne tikai 1) gadījumos, kad ieguvumam (dotajam izpildījumam) jau no paša sākuma nav bijis tiesiska pamata, bet arī 2) gadījumos, kad ieguvumam sākotnēji ir bijis tiesisks pamats, taču vēlāk šis pamats atkritis (*causa finita*).²⁸

Pie pirmās grupas cita starpā pieder gadījumi, kad mantisks labums ticis dots uz absolūti spēkā neesoša darījuma pamata (kas noslēgts, piemēram, ar rīcībnespējīgu personu vai pretēji likumam), kad kāds guvis ienākumus no svešas lietas prettiesīgas atsavināšanas,²⁹ kad ieguvums radies svešas lietas apstrādāšanas rezultātā vai pievienojot savai lietai svešu lietu (kas juridiski vairs nav atdalāma) un tādējādi līdzšinējam īpašniekam atņemot lietas vindicēšanas iespēju.³⁰

Savukārt pie otrās grupas cita starpā pieder gadījumi, kad pēc parāda dzēšanas kreditora rokās ir palikusi parādnieka izdotā parādzīme, kad kreditora rokās ir palikusi viņam dotā rokas nauda, kura pēc līguma izpildīšanas ir jāatdod, kad nozaudētās lietas īpašnieks ir saņēmis atlīdzību no lietas nozaudētāja, kuram tā savulaik tikusi uzticēta (piemēram, nodota patapinājumā), taču vēlāk lietas īpašnieks (atlīdzības saņēmējs) ir atguvis arī pašu lietu, kad dāvinājums ticis atsaukts apdāvinātā nepateicības dēļ,³¹ kad ir iestājies ar ieguvumu saistītais atceļošais nosacījums, kad tiesiskā attiecība, uz kuras pamata jau ir ticis dots priekšizpildījums, pēc tam nav tikusi nodibināta vai arī vēlāk ir tikusi atcelta.³²

3. Šveices un Vācijas tiesības

[8] Netaisni iedzīvotā atprasījums tiesiskā pamata "vēlākas atkrišanas" dēļ (lat. val. – *condictio ob causam finitam*) ir paredzēts arī Šveices Saistību tiesību likuma³³ 62. pantā un Vācijas Civilkodeksa³⁴ 812. paragrāfa pirmajā daļā.

[8.1] Atbilstoši Šveices saistību tiesību likuma 62. pantam atprasījums tiesiskā pamata vēlākas atkrišanas dēļ (*condictio ob causam finitam*) izlietojams tad, ja izpildījuma došanas brīdī tiesiskais pamats ir pastāvējis, taču vēlāk šis pamats ir zudis. Tipiskākie gadījumi ir atceļošā nosacījuma iestāšanās pēc izpildījuma došanas, kā arī izpildīta dāvinājuma atsaukšana apdāvinātā nepateicības dēļ vai dāvinājumam pievienotā uzlikuma pārkāpšanas dēļ.³⁵

²⁸ Sk.: Arndts L. 1859, § 345, S. 547–548; Vangerow K. A. 1869, § 628, S. 409; Барон Ю. 2005, § 285, c. 714.

²⁹ Sk.: Arndts L. 1859, § 345, S. 548; Барон Ю. 2005, § 285, c. 714.

³⁰ Sk.: Dernburg H., Sokolowski P. 1912, § 398, S. 844; Burchardi G. Ch. Das System un die innere Geschichte des Römischen Privatrechts. Dritte Abtheilung (das Obligationenrecht). Stuttgart: A. Liesching & Comp., 1846, § 277, S. 868–869.

³¹ Sk.: Arndts L. 1859, § 345, S. 548; Vangerow K. A. 1869, § 628, S. 411; Dernburg H., Sokolowski P. 1912, § 398, S. 844–845; Барон Ю. 2005, § 285, c. 714.

³² Sk.: Burchardi G. Ch. 1846, § 277, S. 870; Voigt M. Über die Conditiones Ob Causam und über Causa und Titulus im Allgemeinen. Leipzig: Voigt & Günther, 1862, § 77, S. 694, 697, 703, 705.

³³ Bundesgesetz betreffend die Ergänzung des Schweizerischen Zivilgesetzbuches. Fünfter Teil: Obligationenrecht. Pieejams: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19110009/index.html> [aplūkots 20.03.2019.].

³⁴ Bürgerliches Gesetzbuch. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> [aplūkots 20.03.2019.].

³⁵ Sk.: Schwenzer I. Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. 4. Aufl. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2006, N 56.10; Guhl Th., Koller A., Schnyder A. K., Druey J. N. Das Schweizerische Obligationenrecht. 9. Aufl. Zürich: Schulthess Juristische Medien AG, 2000, § 27, N 11; Gauch P., Schlupe W. R., Schmid J., Rey H. 1998, N 1487.

Kas attiecas uz vienpusēju atkāpšanos no līguma, tad atbilstoši tradicionālajam viedoklim vienpusēja atkāpšanās izbeidz līgumu ar atpakaļvērstu spēku tādā nozīmē, ka attiecībā uz jau dotajiem izpildījumiem notiek to izdārīšanas tiesiskā pamata vēlāka atkrišana, un šos izpildījumus uz likuma pamata ir iespējams atprasīt kā netaisni iedzīvoto. Savukārt atbilstoši mūsdienās Šveices tiesībās valdošajai tā sauktajai pārgrozības teorijai (vācu val. – *Umwandlungstheorie*) vienpusēja atkāpšanās izraisa nevis līguma atcelšanu, bet gan līgumattiecību saturisku pārgrozīšanos līgumiskās “atpakaļnorēķināšanās attiecībās” (vācu val. – *Rückabwicklungsverhältnis*), kuru kodolu veido pušu (savstarpējs) pienākums atdot, respektīvi, atlīdzināt, no otras puses jau saņemto izpildījumu, lai tādējādi atjaunotu iepriekšējo tiesisko stāvokli. Kā atzīts Šveices tiesību doktrīnā, minētās teorijas priekšrocības cita starpā izpaužas apstākli, ka ar vienpusēju atkāpšanos nodibinātie atdošanas jeb atlīdzināšanas prasījumi ir apspriežami atbilstoši likuma noteikumiem par līgumiskām attiecībām (tostarp tie ir pakļauti vispārējam noilguma termiņam, nevis saīsinātam termiņam, kāds paredzēts prasījumiem no netaisnas iedzīvošanās), saņemtais izpildījums ir atdodams jeb atlīdzināms pilnā apmērā (proti, tā apmēru neierobežo noteikumi par netaisnu iedzīvošanos), turklāt pusēm arī turpmāk ir saistoši līgumiskie blakuspienākumi.³⁶

[8.2] Arī atbilstoši Vācijas Civilkodeksa 812. paragrāfa pirmajai daļai atprasījums tiesiskā pamata vēlākas atkrišanas dēļ (*condictio ob causam finitam*) izlietojams tad, ja izpildījuma došanas brīdī tiesiskais pamats ir pastāvējis, taču vēlāk šis pamats ir neatgriezeniski zudis. Tipiskākie gadījumi ir atceļoša nosacījuma vai atceļoša (beigu) termiņa iestāšanās, dāvinājuma atsauksana apdāvinātā nepateicības dēļ,³⁷ līguma atcelšana vienošanās ceļā,³⁸ nozagtās lietas atgūšana pēc tam, kad apdrošinātais saņēmis apdrošināšanas atlīdzību par zaudējumiem, kas radušies šīs lietas nozagšanas dēļ,³⁹ maldības, viltus vai draudu iespaidā noslēgta līguma sekmīga apstrīdēšana (ko pieskaita arī pie gadījumiem, kad tiesiskā pamata nav bijis no paša sākuma).⁴⁰

Ilgstoša rakstura līgumisko attiecību (piemēram, nomas līguma attiecību) priekšlaicīgas izbeigšanas gadījumā zūd tiesiskais pamats “neizmantotajiem” priekšizpildījumiem (piemēram, uz priekšu samaksātajai nomas maksai), proti, šādi priekšizpildījumi pēc vispārīgā principa ir atdodami, respektīvi, atlīdzināmi to devējam kā netaisni iedzīvotais.⁴¹ Ja ir runa par nākotnes izdevumu segšanai dotiem priekšizpildījumiem, kuri nav tikuši izmantoti, primāri jāņem vērā likuma speciālie noteikumi (tā jau uz likuma pamata pilnvarnieka pienākums ir atdot pilnvarotājam šādus avansa maksājumus). Turpretī gadījumos, uz kuriem neattiecas šādi speciāli noteikumi, jāizmanto *condictio ob causam finitam*.⁴²

³⁶ Sk.: Gauch P., Schlupe W. R., Schmid J., Rey H. 1998, N 1487 f, 1567 ff; Schwenzer I. 2006, N 66.33, 56.10.

³⁷ Sk.: Brox H., Walker W. D. Besonderes Schuldrecht. 40. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2016, § 40, Rn. 29 f; Looschelders D. 2016, Rn. 1010.

³⁸ Jauernig O. (Hrsg.). Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar. 11. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2004, § 812, Rn. 13.

³⁹ Schulze R. (Schriftleitung). Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. 4. Aufl. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2005, § 812, Rn. 9 f.

⁴⁰ Palandt O. (Begr.). Bürgerliches Gesetzbuch. 65. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2006, § 812, Rn. 75 ff.

⁴¹ Ibid., § 812, Rn. 79 f.

⁴² Habersack M. (Red.). Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 6. Schuldrecht – Besonderer Teil IV (§§ 705–853). 7. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2017, § 812, Rn. 421.

Savukārt tad, ja, izlietojot līgumisku vai likumisku atkāpšanās tiesību, notikusi vienpusēja atkāpšanās no līguma, līdzšinējās līgumattiecības pārvēršas līgumiskās “atpakaļnorēķināšanās attiecībās” (vācu val. – *Rückabwicklungsverhältnis*), kurām piemērojami nevis likuma noteikumi par netaisnu iedzīvošanos, bet gan speciālie noteikumi par vienpusēju atkāpšanos, kas paredz stingrāku atbildību parādniekam (sk. Vācijas Civilkodeksa 346. pantu un turpmākos pantus).⁴³

4. Tiesiskā pamata “vēlāka atkrišana” atbilstoši Latvijas tiesībām

4.1. Iepriekšējās piezīmes

[9] Kā redzams no romiešu (pandektu) tiesību, kā arī Šveices un Vācijas tiesību apskata, tiesiskā pamata vēlākas atkrišanas priekšnoteikums neaprobežojas vien ar līguma sekmīgas apstrīdēšanas, respektīvi, atzīšanas par spēkā neesošu, piemēru, lai gan, protams, viltus vai draudu iespaidā noslēgta līguma sekmīga apstrīdēšana ir viens no šādas atkrišanas pamatpiemēriem arī Latvijas tiesībās.⁴⁴

[9.1] Turklāt būtiski piebilst, ka Augstākās tiesas jaunākajā praksē CL 2389. pants ticis arī piemērots, to nesaistot ar līguma “atzīšanas par spēkā neesošu” kritēriju un šī panta piemērošanu argumentējot ar CL komentāros izteikto atziņu, ka “atprasījums jebkāda pamata trūkuma dēļ ir iespējams tad, ja nepastāv tiesisks pamats, kas atbildētājam dotu tiesību iegūt un paturēt viņa mantā nonākušo prasītāja lietu”.⁴⁵

Tā, piemēram, vienā no šiem gadījumiem ir runa par tādas nepamatoti samaksātās līgumsoda summas atprasīšanu atbilstoši CL 2389. pantam, kuru aizdevējs (atbildētājs), neraugoties uz viņa realizētu vienpusēju atkāpšanos no aizdevuma līguma, bija nepamatoti aprēķinājis par zināmu laika posmu pēc līguma izbeigšanas⁴⁶ un pieprasījis no aizņēmēja (prasītāja), kurš savukārt šo nepamatoti pieprasīto summu bija (apzināti) samaksājis, lai tādējādi novērstu ieķīlātā nekustamā īpašuma pārdošanu izsolē. Augstākā tiesa atcēla apelācijas instances tiesas spriedumu par prasības noraidīšanu, un, izskatot lietu no jauna, prasība ir tikusi apmierināta.⁴⁷

[9.2] Taču mūs interesē tie gadījumi, kad dotā izpildījuma nonākšanai ieguvēja mantā sākotnēji ir bijis tiesisks pamats, taču tas vēlāk atkritis, izraisot netaisnu iedzīvošanos un tādējādi uz likuma pamata radot minētā izpildījuma atprasījumu tiesiskā pamata “vēlākas atkrišanas” dēļ (*condictio ob causam finitam*). Turklāt no Latvijas tiesību viedokļa īpašu interesi raisa nevis tie gadījumi, kad tiesiskā pamata vēlāka atkrišana izpaudusies kā līguma “atzīšana par spēkā neesošu” ar tiesas spriedumu, bet visupirms jau tie gadījumi, kad tiesiskā pamata vēlāka atkrišana ir izpaudusies citā veidā.

⁴³ Sk.: Brox H., Walker W. D. 2016, § 40, Rn. 30; Palandt O. 2006, § 812, Rn. 78.

⁴⁴ Balodis K. 1998, 652., 666. lpp.

⁴⁵ *Ibid.*, 666. lpp.

⁴⁶ Par līgumsoda aprēķināšanas nepieļaujāmību pēc vienpusējas atkāpšanās no līguma sk., piemēram, Augstākās tiesas 29.09.2017. sprieduma lietā Nr. SKC256/2017 (C04236911) 10. punktu, kur ietvertas tālākas norādes uz tiesu praksi. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>.

⁴⁷ Sk.: Augstākās tiesas 03.03.2016. spriedums lietā Nr. SKC-93/2016 (C27233611), 6. punkts; Rīgas apgabaltiesas 01.06.2016. spriedums lietā Nr. C27233611, 7. punkts. Pieejami: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>.

4.2. Netaisnas iedzīvošanās institūta kopsakars ar līgumisko attiecību regulējumu

[10] No iepriekš aplūkotajiem piemērveida gadījumiem romiešu (pandektu) tiesībās, kā arī Šveices un Vācijas tiesībās (sk. iepriekš [7] un [8] punktu) redzams, ka dotā izpildījuma tiesiskā pamata vēlāka atkrišana principā ir saistīta ar situācijām, kad līgumisku attiecību rašanās un pastāvēšanas dēļ atprasāmā izpildījuma nonākšanai ieguvēja mantā sākotnēji ir bijis tiesisks pamats, taču šis pamats vēlāk zudis, jo arī konkrētās līgumiskās attiecības kaut kāda iemesla dēļ ir izbeigušās ar atpakaļvērstu spēku jeb “atkritušas”.

Tāpēc, pirms pievērsties Latvijas tiesībās identificējamu piemērveida gadījumu apskatam, nepieciešams raksturot netaisnas iedzīvošanās institūta kopsakaru ar līgumisko attiecību regulējumu (plašākā nozīmē).

[10.1] Kā zināms, saistībtiesisks līgums ir visizplatītākais un nozīmīgākais mantisku labumu apgrozības ierosinātājs un šādas apgrozības tiesiskais pamats. Tāpēc netaisnas iedzīvošanās problemātika visbiežāk kļūst aktuāla tieši saistībā ar tādiem izpildījumiem, kas tikuši apsolīti vai doti uz līgumisku attiecību pamata. Turklāt tieši šādā kontekstā ne tikai teorētiski, bet arī praktiski nozīmīgs ir jautājums par netaisnas iedzīvošanās tiesiskā regulējuma sistēmisko kopsakaru ar tiem likuma noteikumiem, kas regulē līguma spēkā esamību un saistošo spēku vispār, tā spēkā esamību laikā un līguma spēka zaudēšanu vai atcelšanu, respektīvi, izbeigšanu ar atpakaļvērstu spēku (un kas attiecīgi regulē arī no līguma izrietošo prasījumu rašanos, turpmāku pastāvēšanu un izbeigšanos).

Ja uz līgumisku attiecību pamata viens līdzējs ir piešķīris otram līdzējam lietas valdījumu (piemēram, iznomājis lietu vai nodevis to patapinājumā) vai arī devis cita veida izpildījumu (piemēram, nodevis precī pircēja īpašumā, samaksājis nolīgto pirkuma maksu vai izpildījis pasūtījumu un to nodevis pasūtītājam), attiecīgais līgums – ja un kamēr tas ir spēkā – ir tiesisks pamats ieguvējam paturēt saņemto izpildījumu. Tā, piemēram, ja pārdevējs ir piegādājis precī, nesaņemot pirkuma maksu, viņam ir līgumisks prasījums pret pircēju par pirkuma maksas samaksu, un – kamēr ir spēkā pirkuma līgums – pircējs šādā situācijā nav uzskatāms par netaisni iedzīvojušos, jo pirkuma līgums viņam piešķir tiesību paturēt saņemto precī, turklāt pircēja mantu apgrūtina līgumiskā saistība samaksāt pirkuma maksu.⁴⁸

Taču, ja līdzēju starpā noslēgtais līgums izrādās absolūti spēkā neesošs, tiek sekmīgi apstrīdēts vai arī, piemēram, tiek atcelts ar līdzēju vienošanos, vienpusēju atkāpšanos vai tiesas spriedumu (un šai atcelšanai, respektīvi, izbeigšanai, ir atpakaļvērsts spēks), tas vienlaikus nozīmē, ka arī tiesiskais pamats paturēt uz šāda līguma pamata saņemto izpildījumu nav pastāvējis jau no paša sākuma (nav pastāvējis vispār) vai arī sākotnēji pastāvējušais tiesiskais pamats vēlāk ir zudis jeb atkritis. Savukārt tiesiskā pamata vēlāka atkrišana ir viens no *condictio ob causam fnitam* rašanās pamatpriekšnoteikumiem (sk. CL 2389. p. 2. d.).

[10.2] Turklāt jāņem vērā, ka tiesiskā pamata vēlāka atkrišana var kļūt aktuāla ne tikai iepriekš minētajos gadījumos, kad līgumiskās attiecības zaudē spēku atpakaļvērsti (*ex tunc*), bet arī gadījumos, kad līgumiskās attiecības zaudē spēku vienīgi uz turpmāku laiku (*ex nunc*).

⁴⁸ Sk.: Schwenzer I. 2006, N 59.11; Jauernig O. 2004, vor § 812, Rn. 8; sal.: Balodis K. 1998, 648.–649. lpp.

Šajā ziņā visupirms ir runa par tā sauktajām ilgstoša rakstura līgumiskajām attiecībām, kurām raksturīga ilgstoši turpināta vai vairākkārtēja izpildījumu apmaiņa⁴⁹ (piemēram, nomas, īres, lizinga, patapinājuma, glabājuma, preču vai enerģijas piegādes, ūdenssaimniecības pakalpojumu sniegšanas, dzīvojamo māju pārvaldīšanas, komercaģenta, faktoringa, franšīzes, apdrošināšanas līguma attiecības). Proti, ja šādas līgumiskās attiecības izbeidzas ar termiņa notecējumu vai tiek izbeigtas, piemēram, ar līguma uzteikumu vai tiesas spriedumu par līguma atcelšanu (sk., piemēram, CL 2165., 2166., 2171., 2172. p.), līgums zaudē spēku uz turpmāku laiku, kā rezultātā līdzēji (atbrīvojoties no saviem līgumiskajiem pamatpienākumiem) pēc vispārīgā principa ir tiesīgi paturēt iepriekš saņemtos izpildījumus.

Ciktāl ir runa par gadījumiem, kad uz līgumisko attiecību pamata viens līdzējs uz laiku ir piešķīris otram līdzējam lietas valdījumu, šādu attiecību izbeigšanās pēc vispārīgā principa nodibina “pēclīgumisku” pienākumu atdot minēto lietu, un virknē likuma normu ir noregulēts lietas turētāja pienākums, izbeidzoties līgumiskajām attiecībām, atdot uz šo attiecību pamata saņemto lietu (sk. CL 1219., 1350., 1960., 1975.,⁵⁰ 1978., 1979., 2152., 2323. p., Komerčķilas likuma 25. p. 6. d.), respektīvi, šim atdošanas pienākumam nav piemērojami noteikumi par netaisnu iedzīvošanos. Ja likumā nav ietverti speciāli noteikumi, kas konkrēta veida līguma izbeigšanās gadījumā paredz līdzšinējā turētāja pēclīgumisku pienākumu atdot valdījumā saņemto lietu, atkarībā no situācijas var tikt piemēroti noteikumi par īpašuma prasību, ja tiesīgā persona ir atdodamās lietas īpašnieks (sk. CL 1044. p.), vai arī CL 1587. panta vispārīgie noteikumi par pienākumu izpildīt līgumu, kas attiecīgi ir piemērojami arī “pēclīgumiskajiem” pienākumiem.

Tajā pašā laikā – neraugoties uz *ex nunc* efektu – arī ilgstoša rakstura līgumisko attiecību izbeigšanās gadījumā var kļūt aktuāls jautājums par netaisni iedzīvotā atdošanu tiesiskā pamata vēlākas atkrišanas dēļ, turklāt šis aspekts daļēji jau ir noregulēts ar speciālām normām. Proti, par netaisni iedzīvoto principā uzskatāmi uz līgumisko attiecību pamata saņemtie priekšizpildījumi, kuri attiecas uz laika posmu pēc līguma izbeigšanās⁵¹ (piemēram, iznomātāja pienākums ir atdot “pārmaksāto” nomas maksu, ja nomas maksa samaksāta uz priekšu, taču nomātā lieta gājusi bojā nejaūša notikuma vai nepārvaramas varas dēļ, sk. CL 2168. p. 1. pkt., 2147. p. 1., 2. pkt.). Tāpat par netaisni iedzīvoto principā uzskatāmi nākotnes izdevumu segšanai domāti priekšizpildījumi, kas nav tikuši izmantoti (piemēram, dzīvojamās mājas pārvaldīšanas līguma izbeigšanās gadījumā pārvaldnieka kā pilnvarnieka pienākums ir atdot pārvaldīšanas izdevumu segšanai saņemto, taču neizmantoto apsaimniekošanas maksas daļu, sk. Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 11. p. 1. d., CL 2304. p.).⁵² Visbeidzot, vairākkārtēju izpildījumu apmaiņas gadījumā par netaisni iedzīvoto principā uzskatāmi tie priekšizpildījumi, attiecībā uz kuriem nav saņemts atbilstošs pretizpildījums (piemēram, komercaģenta pienākums ir atdot avansā saņemto provīziju, ja princīpāls nav sasniedzis nodomāto saimniecisko rezultātu, tas ir, ja komercaģenta piesaistītā trešā persona no savas

⁴⁹ Brox H., Walker W. D. 2016, § 17, Rn. 12.

⁵⁰ Sal.: Augstākās tiesas 28.04.2017. spriedums lietā Nr. SKC-222/2017 (C12128211), 12. punkts.

⁵¹ Sal.: Brox H., Walker W. D. 2016, § 17, Rn. 18.

⁵² Kā atzinusi Augstākā tiesa, šādam pret dzīvojamās mājas pārvaldnieku vērštam atprasījumam piemērojami nevis vispārīgie CL 2389.-2390. panta noteikumi, bet gan speciālie CL 2304. panta noteikumi, sk.: Augstākās tiesas Civillietu departamenta 29.06.2015. spriedums lietā Nr. SKC-89/2015 (C26135911), 8. punkts.

puses nav izpildījusi principāla jau izpildīto darījumu, sk. Komerclikuma 51. p. 1., 2. d.).

[10.3] Pabeidzot jautājumu par netaisnas iedzīvošanās institūta kopsakaru ar līgumisko attiecību regulējumu, jāpiebilst, ka CL vispārīgie noteikumi par prasījumiem no netaisnas iedzīvošanās nav piemērojami, ciktāl uz konkrēto gadījumu – kura apstākļi atbilst netaisnas iedzīvošanās sastāvam – attiecas speciālas normas, kas regulē saņemtā izpildījuma atdošanu.⁵³ Turklāt, ņemot vērā CL regulējuma diezgan kazuistisko raksturu, šādu speciālu normu ir salīdzinoši daudz.

Ciktāl līguma izbeigšanās (atzišanas par spēkā neesošu, atcelšanas, uzteikšanas u. tml.) gadījumam līdzēji pielīguši speciālus noteikumus par saņemtā izpildījuma atdošanu, šiem noteikumiem savukārt ir priekšroka salīdzinājumā ar likumisko regulējumu.⁵⁴ Minētais attiecas arī uz gadījumu, kad ar atcelēju līgumu ticis atcelts pilnībā vai daļēji izpildīts līgums, vienlaikus nodibinot līgumisku pienākumu atdot saņemto izpildījumu (sk. CL 1856. p. 2. d.).

Tādējādi, ņemot vērā iepriekš norādīto, atlicis noskaidrot un ar praktiskiem piemēriem raksturot to, kādos gadījumos atbilstoši Latvijas tiesībām ir runa par tiesiskā pamata vēlāku atkrišanu CL 2389. panta otrās daļas izpratnē un atbilstoši kādiem noteikumiem ir apspriežams netaisni iedzīvotā atprasījums.

4.3. Līguma sekmīga apstrīdēšana

[11] Ņemot vērā darījumu iedalījumu absolūti spēkā neesošos un apstrīdamos darījumos un sekojot viedoklim, ka apstrīdams līgums ir uzskatāms par (relatīvi) spēkā esošu,⁵⁵ ar tiesiskā pamata vēlāku atkrišanu CL 2389. panta otrās daļas izpratnē saprotama tāda līguma sekmīga apstrīdēšana, kas noslēgts svarīgas maldības, viltus vai draudu iespaidā, jo sekmīgas apstrīdēšanas rezultātā darījuma atcelšanai ir atpakaļvērstas spēks. Ja līdzēju starpā rodas strīds par gribas trūkumu esamību, sekmīga apstrīdēšana izpaužas kā apstrīdētā līguma atzišana par spēkā neesošu ar tiesas spriedumu (sk. CL 1445., 1458., 1461., 1467. p.).⁵⁶

Tāda izpildījuma atprasījumam, kas dots uz svarīgas maldības, viltus vai draudu iespaidā noslēgta līguma pamata, piemērojami vispārīgie CL 2389.–2390. panta noteikumi par atprasījumu jebkāda pamata trūkuma dēļ, tostarp arī CL 2376.–2380. panta noteikumi par šādas atprasījuma tiesības priekšmetu.

4.4. Atceļoša nosacījuma iestāšanās

[12] Tiesiskā pamata vēlāka atkrišana var balstīties uz līdzēju vienošanos,⁵⁷ tas ir, izpausties kā līdzēju gribētas un ar līgumu pielīgtas tiesiskās sekas gadījumam, ja iestāsies kāds nākotnē iespējams notikums, par kuru līguma noslēgšanas brīdī vēl tomēr nav droši zināms, vai šāds notikums iestāsies. Šeit ir runa par līgumā pielīgtu atceļošu nosacījumu jeb tādu “nākamam un nezināmu” (vai vismaz par tādu uzskatāmu) noteikumu (sk. CL 1549. p.), ar kuru “nosacītas līguma spēka beigas” (sk. CL 1551. p.), kā rezultātā pirms šāda nosacījuma iestāšanās “līgums ir spēkā tāpat kā beznosacījuma līgums” (sk. CL 1563. p.), taču gadījumā, “ja

⁵³ Sal.: Balodis K. 1998, 648.–649. lpp.

⁵⁴ Sk.: Jauernig O. 2004, vor § 812, Rn. 8; Schulze R. 2005, vor §§ 812–822, Rn. 6.

⁵⁵ Balodis K. 2007, 188.–189., 270., 275. lpp.

⁵⁶ Ibid., 189. lpp.

⁵⁷ Brox H., Walker W. D. 2016, § 40, Rn. 29.

atceļošs nosacījums iestājas, līgums atzīstams it kā par nemaz nepastāvējušu (sk. CL 1565. p. 1. teik.). Proti, atceļoša nosacījuma iestāšanās gadījumā attiecīgais līgums pats no sevis zaudē spēku ar atpakaļvērstu iedarbību, respektīvi, līdzēju starpā uz likuma pamata (lat. val. – *ipso iure*) atjaunojas tāds tiesiskais stāvoklis, kāds pastāvēja pirms līguma noslēgšanas.⁵⁸

Tāda izpildījuma atprasījumam, kas dots uz atceļoši nosacīta līguma pamata, piemērojami CL 1565. pantā ietvertie speciālie noteikumi,⁵⁹ tas ir, atceļoša nosacījuma iestāšanās gadījumā “abām pusēm tad jādod atpakaļ viss, ko tās uz līguma pamata viena no otras saņēmušas”, taču “pa starplaiku ievāktie augļi paliek tam, kas tos, līgumam pastāvot, saņēmis”.⁶⁰

4.5. Atcēlēja līguma noslēgšana

[13] Tiesiskā pamata vēlāka atkrišana var tikt arī nepastarpināti izraisīta ar līdzēju vienošanos, tas ir, ja līdzēju starpā nodibinātās līgumiskās attiecības tiek pilnībā atceltas ar viņu starpā noslēgtu atcēlēju līgumu un ja šādai atcelšanai ir atpakaļvērsts spēks. Šajā ziņā līdzēju noslēgtā atcēlēja līguma iztulkošanas ceļā noskaidrojams, vai ar šādu līgumu konkrētās līgumiskās attiecības ir izbeigtas vienīgi uz turpmāku laiku (kā parasti ir tad, ja vienošanās ceļā tiek atceltas ilgstoša rakstura līgumiskās attiecības), vai arī šim līgumam ir atpakaļvērsts spēks (kā parasti ir tad, ja atceltās līgumiskās attiecības bijušas vērstas uz saistības izpildījumu vienreizēju apmaiņu).⁶¹

Ja atcēljam līgumam ir atpakaļvērsts spēks, atbilstoši CL 1865. panta jēgai ne tikai tāds līgums, kas nav vēl ticis nedz pilnībā, nedz daļēji izpildīts, bet arī tāds līgums, kas pirms atcelšanas jau ticis pilnībā vai daļēji izpildīts, ar šādu atcēlēju līgumu tiek “iznīcināts, it kā tā [atceltā līguma – autora piezīme] nekad nebūtu bijis”. Tāpēc vienīgi tad, ja ar atcēlēju līgumu ir īpaši pielīgts pienākums atdot, respektīvi, atlīdzināt, uz atceltā līguma pamata saņemto izpildījumu, šāds atcēlējs līgums nodibina jaunu līgumisku prasījumu par minētā izpildījuma atdošanu (sk. CL 1865. p. 2. d.).⁶²

Turpretī tad, ja atcēljam līgumam ir atpakaļvērsts spēks un ja līdzēji nav vienojušies vai arī nav spējuši vienošanās ceļā visaptveroši noregulēt uz atceltā līguma pamata saņemtā izpildījuma atdošanu, attiecīgi piemērojami vispārīgie CL 2389.–2390. panta noteikumi par atprasījumu jebkāda pamata trūkuma dēļ, tostarp arī CL 2376.–2380. panta noteikumi par šādas atprasījuma tiesības priekšmetu (ciktāl atcēlējā līgumā nav tieši nolīgts citādi). Turklāt CL 2041. pantā ir īpaši noteikts, ka

⁵⁸ Sk.: Буковский В. 1914, с. 1249; sal.: Palandt O. 2006, § 158, Rn. 2; Schulze R. 2005, § 158, Rn. 9; Jauernig O. 2004, § 158, Rn. 8.

⁵⁹ Balodis K. 1998, 648.–649. lpp.

⁶⁰ Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka CL 1565. pantā paredzētais izņēmums skar vienīgi “pa starplaiku ievāktus augļus”, t. i., tādus augļus, kas ievākti līdz atceļoša nosacījuma iestāšanās brīdim. Līdz ar to saistītās personas pienākums atdot, respektīvi, atlīdzināt tādus augļus, kuri faktiski tikuši ievākti vai nolaidības dēļ nav tikuši ievākti kopš atceļoša nosacījuma iestāšanās brīža, apspriežams atbilstoši vispārīgajiem CL 2379. panta noteikumiem. Arī visiem pārējiem juridiskajiem aspektiem, kas tiešā veidā nav noregulēti CL 1565. pantā, piemērojami vispārīgie noteikumi. Tā, piemēram, ja uz atceļoši nosacīta līguma pamata dotā ķermeniskā lieta starplaikā ir gājusi bojā vai tikusi atsavināta, vai arī uz šāda līguma pamata dotais izpildījums ir izpaužies kā “izdarīti darbi”, līdzās CL 1565. pantam attiecīgi piemērojami CL 2376. un 2377. panta noteikumi par izpildījuma vērtības atlīdzināšanu.

⁶¹ Looschelders D. 2016, Rn. 787.

⁶² Sk.: Erdmann C. 1894, S. 229; sal.: Буковский В. 1914, с. 1503.

gadījumā, ja ar atcēlēju līgumu ticis atcelts jau izpildīts pirkuma līgums, “katrai pusei jāatdod otrai tas, ko tā izpildījusi, vai par to jāatlīdzina”, proti, šāds atdošanas pienākums pastāv uz likuma pamata, ciktāl atcēlēja līgumā nav tieši nolīgts citādi.

4.6. Vienpusēja atkāpšanās no līguma un līguma atcelšana ar tiesas spriedumu

[14] Tiesiskā pamata vēlāku atkrišanu CL 2389. panta otrās daļas izpratnē var izraisīt arī viena līdzēja realizēta vienpusēja atkāpšanās no līguma vai viņa celtā prasība par līguma atcelšanu (otra līdzēja pieļauta līgumpārkāpuma dēļ), ja un ciktāl līgumisko attiecību izbeigšanai, izlietojot vienpusējas atkāpšanās tiesību vai apmierinot prasību par līguma atcelšanu, ir atpakaļvērsti spēks.

[14.1] Tiesība vienpusēji atkāpties no līguma var izrietēt gan no līdzēju starpā noslēgtā līguma (proti, ja līgumā šāda tiesība ir “noteikti pielīgta”), gan no likuma, turklāt pie otrās grupas pieskaitāmi gadījumi, kad tiesiska iespēja vienpusēji atkāpties no līguma ir “pamatota ar paša līguma raksturu” (sk. CL 1589. p.), piemēram, kad atbilstoši līguma saturam vai būtībai kreditora pienākums ir radīt priekšnoteikumus tam, lai parādnieks varētu izpildīt savu saistību.⁶³

No juridiskā viedokļa nav nepieciešams, lai līgumā pielīgta vai likumā paredzētā “tiesība vienpusēji atkāpties no līguma” jeb “vienpusējas atkāpšanās tiesība” obligāti būtu apzīmēta ar šādu terminu, jo izšķirošā nozīme ir nevis līdzēju vai likumdevēja lietotajai terminoloģijai kā tādai, bet gan attiecīgā līgumiskā vai likumiskā regulējuma būtībai. Tā, piemēram, ar līgumu pielīgta vienpusējas atkāpšanās tiesība var būt nodēvēta arī kā tiesība “uzteikt līgumu” vai “paziņot par līguma izbeigšanu (atcelšanu)”.⁶⁴ Savukārt likumā paredzētā tiesība vienpusēji atkāpties no līguma var būt nodēvēta arī, piemēram, par “atsaukuma tiesību” (sk. CL 1919.–1921. pantu, kur regulēta “tiesība atsaukt dāvinājumu” apdāvinātā rupjas nepateicības dēļ) vai par “atteikuma tiesību” (sk. Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 11., 12., 12.¹ un 31. pantu, kur regulēta patērētāja “atteikuma tiesība” kā tiesība vienpusēji atkāpties no līguma). Gan līgumiskā, gan likumiskā tiesība vienpusēji atkāpties no līguma ir tā sauktā konstitutīvā tiesība, kas attiecīgajam līdzējam piešķir tiesisku iespēju ar vienpusēju gribas izteikumu tiesi un nepastarpināti atcelt, respektīvi, izbeigt, līgumiskās attiecības (bez nepieciešamības vērsties tiesā, lai panāktu jaunradītā tiesiskā stāvokļa atzīšanu).⁶⁵ Citiem vārdiem, šādas tiesības izlietošanai pietiek ar vienpusēju, otram līdzējam adresētu gribas izteikuma izdarīšanu (piemēram, ar attiecīga paziņojuma nosūtīšanu otram līdzējam), turklāt bez nepieciešamības vērsties tiesā ar prasību par līguma atcelšanu (izbeigšanu).⁶⁶

Turpretī tad, ja likumā ir paredzēta viena vai otra līdzēja tiesība “prasīt līguma atcelšanu” (sk., piemēram, CL 1620. p. 2. d., 1663. p., 2042. p., 2070. p.,

⁶³ Torgāns K. 2018, 62. lpp.

⁶⁴ Augstākās tiesas 2016. gada [...] spriedums lietā Nr. SKC-[C]/2016 ([..]), 8. un 9. punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs>.

⁶⁵ Balodis K. 2007, 130.–131. lpp.

⁶⁶ Sk.: Augstākās tiesas 2016. gada [...] spriedums lietā Nr. SKC-[C]/2016 ([..]), 7.2., 8. punkts, kur cita starpā uzsvērts, ka nav lietderīgi piespiest līdzējus vienmēr vērsties tiesā ar prasību par līguma izbeigšanu (atcelšanu), ja otrs līdzējs jau sākotnēji, slēdzot līgumu, ir piekritis “līguma vienpusējai izbeigšanai paziņojuma kārtībā”. Turklāt – kā norādījusi Augstākā tiesa – šāds risinājums neierobežo otra līdzēja iespēju vērsties tiesā ar attiecīgu prasību savu tiesību aizsardzībai, ja paziņojums par vienpusēju atkāpšanos no līguma bijis nepamatots (piemēram, ja nav iestājušies līgumā paredzētie priekšnoteikumi šāda paziņojuma izdarīšanai).

2170.–2172. p.), šādas tiesības izlietošanai nepieciešama attiecīgas prasības celšana tiesā.⁶⁷ Taču arī šādos gadījumos līdzīgi, pamatojoties uz līgumu brīvības principu, vienošanās ceļā var modificēt likumisko regulējumu un pielīgt vienpusējas atkāpšanās tiesību (sk. CL 1589. p.), tādējādi izslēdzot nepieciešamību vērsties tiesā ar prasību par līguma atcelšanu.⁶⁸

[14.2] Atšķirībā, piemēram, no Vācijas Civilkodeksa (sk. šī kodeksa 346. pantu un turpmākos pantus) CL nav ietverti speciāli noteikumi, kas paredzētu vienotu tiesisko regulējumu vienpusējas atkāpšanās tiesībai un tās izlietošanas tiesiskajām sekām.

Tajā pašā laikā, neraugoties uz šāda tiesiskā regulējuma neesamību, piemēram, Šveices tiesību doktrinā un tiesu praksē tikusi attīstīta tā sauktā pārgrozības teorija, atbilstoši tai vienpusēja atkāpšanās no līguma izraisa līgumattiecību saturisku pārgrozīšanos līgumiskās “atpakaļnorēķināšanās attiecībās” (*Rückabwicklungsverhältnis*), kuru kodolu veido pušu (savstarpējs) pienākums atdot, respektīvi, atļdzināt, no otras puses jau saņemto izpildījumu, lai tādējādi atjaunotu iepriekšējo tiesisko stāvokli (sk. iepriekš [8.1] punktu).

Arī Latvijas tiesu praksē jau ir tikuši sperti pirmie soļi līdzīga tiesiskā risinājuma virzienā, atzīstot, ka vienpusēja atkāpšanās no līguma (piemēram, pircējam izlietojot pirkuma līgumā pielīgtu tiesību vienpusēji atkāpties no tā pārdevēja pieļauta līgumpārkāpuma dēļ) pušu līdzšinējās attiecības transformē “restitūcijas saistībā”, proti, katrai no pusēm iestājas pienākums atdot otrai pusei visu uz līguma pamata saņemto tāpat kā līguma atcelšanas gadījumā (sk., piemēram, CL 1622., 2041., 2045. p.), lai tādējādi “nenonāktu pretrunā ar vispārīgo netaisnas iedzīvošanās aizliegumu”.⁶⁹ No šīs atziņas savukārt izriet, ka iepriekš minētās “restitūcijas saistības” juridiskie aspekti būtu noskaidrojami, atbilstoši netaisnas iedzīvošanās institūta pamatprincipiem vispārinot esošo kazuistisko regulējumu un tiesību tālākveidošanas (tiesību analogijas) ceļā radot pietiekami vispārīgus un vienotus tiesību noteikumus tām tiesiskajām sekām, kādas iestājas gadījumos, kad izlietota līgumā pielīgtā vai likumā paredzētā vienpusējas atkāpšanās tiesība. Turklāt šādi noteikumi varētu tikt piemēroti arī tajos gadījumos, kad prasības tiesvedības kārtībā tikusi sekmīgi realizēta likumā paredzētā tiesība “prasīt līguma atcelšanu”.

Taču, tā kā šī raksta uzdevums nav attīstīt tālāk iepriekš minēto Augstākās tiesas atziņu, jāaprobežojas vien ar esošā kazuistiskā regulējuma apskatu un kopsakarību noskaidrošanu, kas varētu noderēt par pamatu vispārīgāku tiesību noteikumu izsecināšanai.

[15] Ciktāl ir runa par līgumā pielīgtu tiesību vienpusēji atkāpties no līguma (piemēram, otra līdzēja pieļauta līgumpārkāpuma dēļ), tad šādas atkāpšanās tiesiskās sekas ir speciāli noregulētas CL 2052. un 2053. pantā un iestājas tad, ja pārdevējs ir izlietojis pirkuma līgumā noteikti pielīgtu tiesību vienpusēji atkāpties no līguma “pirkuma cenas nesamaksas dēļ” (sk. CL 2047. p.). Kaut gan CL 2048. pantā ir ietverta norāde uz “atceļošu nosacījumu”, patiesībā šī norāde ir maldinoša, jo pirkuma līgums *ipso iure* zaudē spēku nevis ar pirkuma cenas samaksas nokavējuma iestāšanos, bet gan ar pārdevēja izdarītu paziņojumu par vienpusēju

⁶⁷ Balodis K. 2007, 131. lpp.

⁶⁸ Tā, piemēram, nomas līgumā var būt pielīgta iznomātāja tiesība vienpusēji atkāpties no līguma, ja nomnieks pieļāvis nomas maksas samaksas termiņa nokavējumu vai cita veida līgumpārkāpumu, tādējādi līgumiski modificējot CL 2171. panta noteikumus. Sk.: Augstākās tiesas 09.09.2016. spriedums lietā Nr. SKC-240/2016 (C30501812), 8. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>.

⁶⁹ Augstākās tiesas 2016. gada [...] spriedums lietā Nr. SKC-[C]/2016 ([...]), 8. punkts.

atkāpšanos no līguma (kas ir “atceļoši nosacīts” ar šāda nokavējuma iestāšanos), turklāt pārdevēja paziņojums jāizdara tūlīt pēc pircēja nokavējuma iestāšanās (sk. CL 2049., 2050. p.).⁷⁰ Pārdevēja realizētas vienpusējas atkāpšanās gadījumā pircēja pienākums ir atdot pārdevējam lietu “līdz ar tās pieaugumiem un ienākumiem” (sk. CL 2052. p., sal. CL 2379. p.), savukārt pārdevēja pienākums ir atdot pircējam no viņa jau saņemto pirkuma maksas daļu, taču “bez procentiem” (sk. CL 2053. p.).

Šis princips ir vienīgais gadījums, kad CL ir tikušas speciāli noregulētas tiesiskās sekas (netaisni iedzīvotā atdošanas pienākums), kādas iestājas tad, ja izlietota līgumā pielīgta vienpusējas atkāpšanās tiesība. Visos pārējos vienpusējas atkāpšanās gadījumos (piemēram, gadījumā, kad pircējs izlietojis pirkuma līgumā pielīgtu tiesību vienpusēji atkāpties no līguma, ja piegādātajai precei ir trūkumi, kurus pārdevējs nav novērsis)⁷¹ piemērojami vispārīgie CL 2389.–2390. panta noteikumi par atprasījumu jebkāda pamata trūkuma dēļ, tostarp arī CL 2376.–2379. panta noteikumi par šādas atprasījuma tiesības priekšmetu (nav izslēgta iespēja līdzīgos gadījumos pēc analogijas piemērot CL 2052.–2053. panta noteikumus, it īpaši tad, ja kreditors ir atkāpies no līguma parādnieka nokavējuma dēļ).

[16] Likumā paredzētas vienpusējas atkāpšanās tiesības pamatpiemērs (konkretā ar tiesiskā pamata vēlāku atkrišanu) jau kopš romiešu tiesību laikiem ir dāvinājuma atsaukšana apdāvinātā rupjas nepateicības dēļ (sk. CL 1919.–1921. p.). Proti, CL 1919. pantā paredzētā “tiesība atsaukt dāvinājumu” apdāvinātā rupjas nepateicības dēļ piešķir dāvinātājam tiesisku iespēju atcelt dāvinājuma līgumu, izdarot vienpusēju, apdāvinātajam adresētu gribas izteikumu (bez nepieciešamības vērsties tiesā ar prasību “par dāvinājuma atsaukšanu”).⁷² Dāvanas atprasījumam, kas strīda gadījumā realizējams prasības tiesvedības kārtībā, piemērojami speciālie CL 1920. panta noteikumi, tas ir, apdāvinātā pienākums ir “atdot pašu lietu līdz ar tās piederumiem un augļiem, bet arī tikai tad, kad dāvana joprojām atrodas apdāvinātā mantā vai arī kad viņš vismaz vēl no tās ir iedzīvojies” (sal. CL 2392. p.).⁷³

Tajā pašā laikā salīdzinoši jauns tiesību institūts ir Patērētāju tiesību aizsardzības likumā regulētā “atteikuma tiesība”, tas ir, patērētāja tiesiska iespēja līdz normatīvi noteiktā termiņa (14 dienu termiņa) beigām ar vienpusēju gribas izteikumu un nesniedzot nekādu pamatojumu atkāpties no likumā minētiem specifiska veida patērētāju līgumiem, piemēram, no brīvdienu mītnes ilgtermiņa lietošanas tiesību līguma, distances līguma vai patērētāja kreditēšanas līguma (sk. Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 11., 12., 12.¹ un 31. p.). Citiem vārdiem, šī tiesība ir konstruēta kā konstitutīva tiesība, kuras izlietošanas rezultātā pirms tam noslēgtais līgums izbeidzas ar atpakaļvērstu spēku,⁷⁴ tādējādi izraisot arī tiesiskā pamata vēlāku atkrišanu CL 2389. panta otrās daļas izpratnē. Jau saņemto izpildījumu atdošanas norisi, termiņus un atdošanas pienākuma apmēru visaptveroši un detalizēti regulē Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 12., 12.¹ un 31. pants.

[17] Visbeidzot, arī lielākajā daļā gadījumu, kad līdzējs ir sekmīgi realizējis likumā paredzēto tiesību “prasīt līguma atcelšanu” un prasības tiesvedības kārtībā

⁷⁰ Sk.: Erdmann C. 1894, S. 322; Буковский В. 1914, с. 1679.

⁷¹ Augstākās tiesas 2016. gada [...] spriedums lietā Nr. SKC-[C]/2016 ([...]), 1., 7.2., 8. punkts.

⁷² Balodis K. 2007, 130. lpp.

⁷³ Kā atzīts juridiskajā literatūrā, šādu apdāvinātā atbildības ierobežojumu attaisno apsvērumi, ka apdāvinātajam nekādos apstākļos nevajadzētu ciest negatīvas mantiskās sekas no viņam par labu piešķirtā dāvinājuma, sk.: Буковский В. 1914, с. 1979.

⁷⁴ Sk.: Balodis K. 2007, 130.–131. lpp.; sal.: Medicus D., Lorenz St. Schuldrecht I. Allgemeiner Teil. 21. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2015, Rn. 632, 639.

panācis līguma atcelšanu ar atpakaļvērstu spēku (tiesiskā pamata vēlāku atkrišanu CL 2389. panta otrās daļas izpratnē), CL ir kazuistiski noregulēts uz atceltā līguma pamata saņemto izpildījumu atdošanas jautājums (sk., piemēram, CL 1622., 2045., 2070. p.).

[17.1] Tā, piemēram, gadījumā, kad uz atlīdzības līguma pamata ir tikusi atsavināta lieta, kurai piemīt apslēpti trūkumi, šādas lietas ieguvējs ir tiesīgs prasīt līguma atcelšanu (sk. CL 1620. p. 2. d., 1633. p.), un – kā noteikts CL 1622. pantā – līguma atcēluma prasība ir vērsta uz samaksātās atlīdzības vai cita veida jau dotā izpildījuma atprasīšanu (un vienlaikus ir saistīta ar ieguvēja pienākumu iegūto lietu atdot atpakaļ atsavinātājam; sk. arī CL 1624. p. 2. teik.). Uz atceltā līguma pamata doto izpildījumu atprasījumam piemērojami speciālie CL 1623. un 1624. panta noteikumi, turklāt juridiskajā literatūrā uzsvērts, ka šo normu mērķis ir nostādīt līdzējus tādā mantiskā stāvoklī, kādā viņi atrastos, ja līgums vispār nebūtu ticis noslēgts.⁷⁵ Proti, minētajās normās – kazuistiska kopsavilkuma veidā – ir norādīts ne tikai uz līdzēju savstarpējiem prasījumiem par netaisni iedzīvotā atdošanu (šo prasījumu priekšmetus attiecīgi veido samaksātās atlīdzības summa “līdz ar procentiem” un atsavinātā lieta “līdz ar visiem tās piederumiem, kā arī augļiem”; sal. CL 2378., 2379. p.), bet arī uz prasījumu par atsavinātajai lietai taisīto nepieciešamo un derīgo izdevumu atlīdzināšanu (sk. CL 1623., 866., 867. p.) un prasījumu par radušos zaudējumu atlīdzināšanu (sk. CL 1623., 1624., 1779. p.).

[17.2] Tajā pašā laikā nekāds speciāls regulējums uz atceltā līguma pamata dotā izpildījuma atprasījumam nav ietverts CL 1663. pantā, kas regulē praksē pieņemami nozīmīgu tiesiskās aizsardzības līdzekli: kreditora tiesību prasīt līguma atcelšanu, ja viņš parādnieka nokavējuma dēļ vairs nav ieinteresēts līguma izpildīšanā. Šāda prasība pēc vispārīgā principa ir vērsta uz līguma atcelšanu ar atpakaļvērstu spēku, kā rezultātā prasības apmierināšana izraisa tiesiskā pamata vēlāku atkrišanu CL 2389. panta otrās daļas izpratnē. Tāpēc tāda izpildījuma atprasījumam, kas dots uz atceltā līguma pamata, piemērojami vispārīgie CL 2389.–2390. panta noteikumi par atprasījumu jebkāda pamata trūkuma dēļ, tostarp arī CL 2376.–2379. panta noteikumi par šādas atprasījuma tiesības priekšmetu (kas cita starpā piešķir tiesisku iespēju pieprasīt likumiskos procentus par samaksātās naudas summas kā “svešas naudas” lietošanu; sk. CL 2378. p. kopsakarā ar CL 1759. p. 2. pkt.⁷⁶).⁷⁷

Kopsavilkums

1. Viens no alternatīvajiem CL 2389. panta otrajā daļā paredzētā “atprasījuma jebkāda pamata trūkuma dēļ” (*condictio sine causa*) priekšnoteikumiem, proti, dotā izpildījuma tiesiskā pamata “vēlāka atkrišana” – pretēji Augstākās tiesas jaunākajā praksē paustajam viedoklim –, nav reducējams uz līguma “spēkā neesamību” jeb “atzišanu par spēkā neesošu”. Turklāt līguma “spēkā

⁷⁵ Буковский В. 1914, с. 1286–1287.

⁷⁶ Balodis K. 1998, 658. lpp.

⁷⁷ Sk., piemēram: Augstākās tiesas 21.06.2017. spriedums lietā Nr. SKC-246/2017 (C33316313), 1.4., 1.7., 6.3., 11. punkts; Rīgas apgabaltiesas 18.10.2017. spriedums lietā Nr. C33316313. Pieejami: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi>. Jānorāda gan, ka ar šo apelācijas instances tiesas spriedumu tikuši piedzīti nevis likumiskie procenti par “svešas naudas” lietošanu (sk. CL 1759. p. 2. pkt.), bet gan likumiskie nokavējuma procenti (sk. CL 1759. p. 1. pkt.).

- neesamība” juridiski atbilst otram minētajā normā paredzētajam alternatīvajam priekšnoteikumam, tas ir, situācijai, kad dotajam izpildījumam jau no paša sākuma nav bijis tiesiska pamata. Arī svarīgas maldības, viltus vai spaidu ietekmē noslēgta līguma sekmīga apstrīdēšana un atzīšana par spēkā neesošu ar tiesas spriedumu nav vienīgais tiesiskā pamata “vēlākas atkrišanas” piemērs.
2. No iepriekš rakstā aplūkotojiem *condictio ob causam finitam* piemērveida gadījumiem redzams, ka uz līguma pamata dotā izpildījuma tiesiskā pamata “vēlāku atkrišanu” CL 2389. panta otrās daļas izpratnē izraisa ne tikai līguma sekmīga apstrīdēšana tiesas ceļā, bet arī, piemēram, atceļoša nosacījuma iestāšanās, atcēlēja līguma noslēgšana, kā arī vienpusēja atkāpšanās no līguma vai līguma atcelšana ar tiesas spriedumu, ja tai ir atpakaļvērstis spēks. Visos minētajos gadījumos – pretēji Augstākās tiesas jaunākajā praksē paustajai kritiskajai attieksmei pret “vēlāk mainījušos apstākļi” ietekmi uz izpildījuma tiesisko pamatu – patiesībā ir runa par šādu apstākļu ietekmi un tās izraisītu tiesiskā pamata “vēlāku atkrišanu” CL 2389. panta otrās daļas izpratnē.
 3. Ciktāl attiecībā uz konkrēto tiesiskā pamata “vēlākas atkrišanas” gadījumu pašā līgumā vai likumā nav ietverti speciāli noteikumi, kas regulē saņemtā izpildījuma atdošanu, netaisni iedzīvotā atprasījumam piemērojami vispārīgie CL 2389.–2390. panta noteikumi par atprasījumu jebkāda pamata trūkuma dēļ, tostarp arī CL 2376.–2380. panta noteikumi par šādas atprasījuma tiesības priekšmetu.